

Fig. 1. Rugholms gårdsplads set fra indkørslen. Efter gl. foto. Friis Legardt Skov.

Erindringsglimt fra en barndom omkring 1900

Af Friis Legardt Skov

I.

Min mor har fortalt mig, at en dag først i 1890'erne hentede min far hende på Lunderskov station, og de kørte derfra til Gjesten, til hans hjem og fødegård i Vester-Gjesten, til moderen Johanne Skov. De var forlovede (Kristen Skov fra Gjesten og Mette Legardt fra Bække). Da de undervejs var kommet gennem Andst by, kørte de ikke gennem Gamst, hvor de senere skulle komme til at bo, men ad tværvejen forbi »Fattiggården«, (Kommunegården) efter Gjesten til. Mor var vist kommet fra Højskolen i Ollerup på Fyn. Lige da de havde passeret nævnte gård, pegede far med piskens over mod gården »Rugholm«, der sås tydeligt i vest og sagde, at den gård der havde han så småt tænkt på at købe. Den var til salg. Dette

skete også kort efter, og han flyttede derved sammen med sin mor. Den 8. oktober 1895 stod mine forældres bryllup på gården i Bække.

Som »Rugholm« lå der i landskabet, ca. 100 tdr. land, med de fleste marker tæt omkring sig, var det en smuk gård. Det hvidkalkede rummelige stuehus med blå skifertag og høje svungne gavle med stenkugler (barok stil fra 70'erne), de to også rummelige udhuse med stråtag, det hele sammen med have og beplantninger ikke over 20 år gammelt. – Min far har såmænd nok ment, at han dog altså havde fået noget for pengene.

(Det var en gård, som var »flyttet ud«. – Den lå oprindelig i Gamst by, en firlænget bindingsværksgård, hvor senere den ny skole og legeplads blev anlagt. Ca. 1868-69 brændte denne til grunden).

På denne gård tilbragte vi børn vore barndomsår, før og efter 1900. Hvad jeg endnu af indtryk og tildragelser fra hine fjerne år kan drage frem af mindet, vil jeg nu her fæstne til de følgende sider.

Som den ældste blev jeg født 2. november 1896, Johanne 3. december 1897, Dorteia 10. november 1898 og Agnes den 4. november 1901 – altså alle fire efterårsbørn. I hurtig rækkefølge dukkede vore fødselsdage op straks efter 1. november. De nye karle og piger kom på denne dag – »novembersdaw«, og andre rejste. Vogne med klædeskabe på tværs bagi kørte ind i gården hen til hestestalden, og derfra blev skabene båret ind i karlekammeret, som havde udgangsdør til denne stald. Pigerne kommoder kom i pigekammeret ved dagligstuen inde i stuehuset. En opmuntring i de grå og mørke novemberdage, som ellers prægedes af roeoptagning: runkelroer, kålrabi og turnipshenkørsel til roemiler med tunge vogne forspændt tunge øg, gennem den regnvejrsvåde sorte muld – en opmuntring var altså fødselsdagene – da samledes alle om aftenen under hængelampen over det store bord i dagligstuen: hvid, dug, chokolade i kopperne, franskbrød med margarine (smør så vi aldrig), og på midten en stor kringle, i hvis tværbånd lysene var stukket ned, et for hvert af fødselsdagsbarnets år. For de nyankomne var dette et opmuntrende syn i den nye

plads. Senere hen på året skete det ofte, at mor »væddede« med en af karlene eller pigerne om et eller andet og gevinsten var altid et halvt pund chokolade. – Jeg ser hende brække pladen i stykker ned i mælken ved komfuret i køkkenet, røre rundt og passe på, når det kogte, for så at løfte gryden op og lægge ringene på plads over den varme tørveild – med jernkrogen, som derefter atter kom på plads over den blankpudsede messingstang omkring komfuret. På væggen bag komfuret hang den grønne petroleumskøkkenlampe med blankpudset messing-plade.

I dagligstuen over det store bord lyste hængelampen. Karlene kom ind, satte træskoene i bryggerset og satte sig til bords. Denne beskedne fornøjelse fandt kun sted af og til året rundt. Det havde ikke noget at gøre med den daglige »kold grød og varm mælk i lerfad«, »æ nater«, tidlig på aftenen, ved 5-6-tiden – ved samme bord. Vi børn sad ved nederste bordende – eller legede og for rundt ude på gulvet – fra dragkisten til puffen i stærk fart hen forbi kakkelovnen. I denne stod hver aften i vinterhalvåret en temmelig stor gryde med mælk, som skulle bringes i kog. Når dette skete, kom en af pigerne, og med stor forsigtighed løftede hun gryden op og kunne så lige tage den ud af kakkelovnsåbningen, bære den hen over gulvet til bordet og hælde den kogende mælk i lerfadet med den kolde grød. Imens denne ceremoni fandt sted, skulle vi børn jo være væk fra det åbne gulv. Mor råbte: »Pas på! pas på!« – Karlene greb deres skeer og spiste – af samme fad, i hvert fald de allerførste 2-3 år, jeg kan huske. Hver havde sin »mælkevej« på voksdugen. På samme måde spiste vi også om middagen vælling, sødsuppe, grønkåls- og hvidkålssuppe og lignende. De samme bonderetter overalt i landet, med lidt variation for de forskellige egne.

Hvilke retter? Stegt flæsk med kartofler var almindelig. Flæsket blev ikke hentet som nu fra fryseren, men fra saltballien, hvor det lå godt i saltlagen. En både fornøjelig og ufordøjelig ret var »klumper og tanniger«. En stor jernpande fuld af flæsketerninger svømmende i fedt, deri sirup og kæmpestore rugmelsboller. En formiddag kunne man i køkkenet se en buddingform stå i kogende vandbad. Med en ildtang blev

der lagt gløder på låget. Spist blev den med varm saftsovs, som også hældtes over pandekager, når denne ret stod i en stabel på bordet. En *kold* pandekage smurt med margarine dukkede tit op af kurven på en høstdag, når folk sad og spiste i en skok af rugneg. Lad os ikke glemme kødsuppe med hvide boller. Når denne ret var parat i køkkenet, stod mor ud på stentrappen til gården og råbte over mod karlekammeret: »Nu er bolterne kommet op!« Så kom de farende i trav ud af stalddøren og ind gennem bryggerset. – Ikke at tale om juleaftenssuppen med de *tre* slags boller: mel-, kød- og brødboller. (Vi er på Koldingegnen). Vi børn var helt vilde med de sidste, lavet af revet franskbrød, æg o.s.v. På denne hellige aften blev der da også læst bordbøn, førend potageskeen sænkedes i terrinen.

Hvad var ellers at se i køkkenet – komfuret selvfølgelig først og fremmest – med hat over. Hullerne ned til ilden dækket af jernringe, og ovre bagved vandgryden: altid varmt vand til opvask. Foran, omkring komfuret, var en altid fint pudset messingstang. – I krogen ved komfuret stod vandspanden med øser. Af og til tog vi børn os en slurk vand i legens hede. I den mørke vinteraften hændte det, at vi alle var samlede i lillestuen: Hvem vil hente en slurk vand i køkkenet? hed det. En vovede sig af sted gennem forstue og dagligstue til køkkenet i bælgmørke. Der blev budt rundt til alle – med Jakobs bibelske ord: »Og jeg vil også give dine kameler!« Komfurets sorte gryder blev, rengjorte, efter middag, lagt ned på en bænk i bryggerset – der lå de i rad og række til næste middag. Det var – som H. C. Andersen siger det om de sorte gryder – deres eneste fornøjelse. I et hjørne af køkkenet var tørvekassen, som af og til blev fyldt op med tørv fra tørvehuset i baggården. Tørvekassen var lukket med en klap. På den kunne man sidde og snakke med en kop kaffe i hånden. Mellem vinduerne stod køkkenbordet med stor skuffe; deri skeer, knive og gafler. Om sommeren skinnede solen fra vest, fra haven, ind over den hvidskurede bordplade, alt lå stille hen den lange eftermiddag.

Tre trappetrin førte fra køkkenet op til spisekammeret med hylde til det daglige porcelæn, bord til brød og brødmaskine. Kurv med æg fra hønsehuset i baggården og fra udhusenes lofter, hvor hønsene også lagde æg, uden for reglementet. Mor

sagde tit: »Kan I ikke løbe rundt og finde nogle æggereder«? Vi for afsted og fandt altid æg omkring i udhusene, i halm og hø. Så fik vi æggeblomme i kop med sukker og teske, satte os om i haven, på trappestenen foran havedøren, mellem mahognibuskene med de gule blomster – og rørte og rørte af alle kræfter. Det kaldte vi nu rørræg.

Pigerne, der var to, sad og syede om eftermiddagen i dagligstuen eller broderede, tunger og skyggehuller, ofte på eget udstyr eller hvad der lå for. Endnu er bevaret lyseduge med rødt og hvidt garn fra hin tid, ting som det kostede mange timers arbejde i de grå vinterdage at fremstille. Men når så karlene havde fået deres »Mælk og Grød«, skulle pigerne ud at malke – kl. 7 – og vi børn i seng i soveværelset. Der stod en lampe på et bord. Mor kom ind, når vi var i seng, satte sig på kanten af mine søstres seng, bad Fadervor og sang:

»Jeg ved en dejlig have,
hvor roser står i flor.
Den skabte Gud til gave
for alle børn på jord. – «

Så lå vi lidt og kikkede os omkring: Der stod den smalle høje etagekakkelovn i et hjørne af stuen, af jern, med billeder i relief, foroven blomster, blade og grene og forneden et helt stort billede af en moder, som stod med et barn på armen og tog om et æble i et træ i baggrunden. Barnet rakte også ud med sin lille arm. Vi sov ind til lyden af de i vinden susende træer i haven, en salig og rolig lyd fra naturens orgelspil, en lyd jeg altid vil kunne mindes – ja, til min sidste stund.

I disse år sad vi alle samlede i dagligstuen, når mørket faldt på: mine forældre, karle og piger og vi børn. På god højskolemaner spiste vi ved samme bord og sad om aftenen under samme lampe – gårdens hele befolkning. Der kunne nok blive lidt trangt, men der var kun ild i kakkelovnen der! Det har nok været min fader, som har villet det således. Han havde været elev på Askov og Ryslinge og på to landbrugsskoler, Dalum og Ryslinge. Selv om min far, Kristen Skov, døde tidligt, knap 32 år gammel, den 11. januar 1902 fortsattes dog senere livet på gården som før under min stedfaders, Jens

Jensens, ledelse. Også han havde tilknytning til højskolen, Vestbirk Højskole, hvis leder var Grønvald Nielsen. Hans portræt blev ophængt mellem de andre højskolebilleder med disse to linier: »Sæt Danmarks ungdom flittig stævne ved poesiens lyse himmelrand.« – Børneflokket forøgedes med vore to halvsøskende: Kristen 1905 og Jenny 1910.

I erindringens lys ligger hele barndommens tid som et sammenhængende tidsrum.

Angående det omtalte aftensæde i dagligstuen for os alle, skete der – efter nogle års forløb – den forandring, at mine forældre flyttede op i et andet og mere stille rum for at få ro og overlod dagligstuen til karle, piger og børn. Og hvad gjorde vi så? – Vi dansede. Vi børn skulle være med, for ellers var der ikke par nok til turene. Simon fra Vorbasse, røgteren, sad på puffen og spillede harmonika. Emma og Petra og Oscar og Niels og andre svingede ordentlig rundt i Rheinländerpolka, Galop, Firetur og Sekstur. Simon spillede:

»Forgangen nat vor sultne kat
en ung og lækker mus fik fat;
men da den i det samme så
en rotte, lod den musen gå;
nu katten efter rotten sprang,
men fik en næse nok så lang,
og mus og rotte begge to
slap lykkelig af kattens klo.«

Vi for rundt, suste forbi den gamle chaiselong, kakkelovn og tørvekasse (»hen til kommoden og telbawes igen«) – hele aftenen – sled al fernis af gulvet i løbet af en vinter – morede os vældigt – endog lanciers med alle turene kastede vi os ud i. Den blev i de tider altid spillet et par gange til ethvert forsamlingshusbal. Opstilling, fire par. Inklination, kæde, changement, mølle, »Julia, Julia, jullie, jullie hopsasa«. Naturligvis hørte vi ikke den dejlige franske musik til lancierèn – vi klarede os godt med »Forgangen nat«. Forældrene sad afsides under lampen i stilhed – far ofte med en stor forenings-protokol, bladrende med penneskraft i munden. Når vi kom op og skulle i seng, var det en underlig modsætning til halløjet, vi

Fig. 2. Kristen og Mette Legardt Skov med tre af deres fire børn omkring århundredskiftet. Friis Legardt Skov står ved sin faders knæ med Johanne ved siden af, og på piedestalen sidder Dorthea. Foto L. Poulsen, Vejen. Tilhører Friis Legardt Skov.

kom fra i dagligstuen. Således forløb mangan vinteraften. – Men det kunne da også forekomme, at vi sad stille om det store bord med hver sit; så blev der fortalt historier om spøgel-

ser, varsler og alle slags syner. På loftet var der korndynger, og hvis så den store brede trækornskovl, der stod lænet op ad en bjælke, netop væltede med stort dunder, – fordi en kat løb imod den – midt under en sådan historie – var vi ikke meget værd! – I en meget tidlig alder sad vi børn i en krog og læste Carit Etlars romaner, illustreret af Povl Steffensen, og glemte derover den øvrige verden.

Om sommeren var hele gården vor legeplads udendørs, d.v.s. have og gårdsplads – ind i udhusene kom vi aldrig. Hund havde vi ikke. Katte var der nok af, men vilde og utilnærmelige. En lang og høj tjørnehæk indelukkede gård og have i en helhed.

Höppner, en lille gammel og smilende mand, som boede i Andst by, kom hver sommer og klippede hækken. Han viftede med saksen efter sin lille hund; så satte den sig oprejst på bagbenene og slog med forbenene. Jeg ser stedet for mig, vor snak med Höppner omme på sydsiden af gården på markvejen i solskinnet. Indenfor hækken var laden med de to store porte. Imellem laden og hækken var en temmelig stor plads til kornstakke, »hejsere« – i andre egne kaldt stakhaven. Den lå hele sommeren stille hen, bevokset med højt græs af alle arter, også okseøjer, gåseurter, dagpragtstjerne, skabiosa og andre planter. Længst henne på ladens østende var storkereden. Fra gårdspladsen fulgte vi storkefamilien hele sommeren: Ungerne blev fodret af de gamle med frøer og snøge, pinde blev føjet til redene og ungerne øvede sig til rejsen sydpå, hen ad tagrygnningens møntørv, baskede med vingerne imod den blå luft, skred ned ad stråtaget og arbejdede sig op igen. En eftermiddag så jeg en halvdød unge ved foden af østgavlen lige under redene; den slog med de nøgne vinger i de dybe skygger under træerne ud til vejen. (Johs. Ewald må have oplevet det samme, for han bruger billedet i »Ode til sjælen«. Hør her:

»Sig, du nedfaldne, spæde, afmægtige, broder af engle!
Sig, hvi udspreder du fjerløse vinger?
Ak, forgæves flagrer du mod din første bolig« –
»Klavrende på redens kanter,
styrter og vågner i kolde skygger!«)

Nede i engen forsøgte vi at komme storken på nært hold. Det lykkedes også med stor forsigtighed – men fem skridt fra os løb den med lange skridt og gik på vingerne. To km fra gården lå engen i den udtørrede Gamst sø. Denne udtørring fandt sted ca. 1830. Søen har jeg altså aldrig set. Derimod har jeg set engen med åen, Vejen å, der slyngede sig igennem – til Kongeåen lidt derfra. Folkeviserne taler tit om den »dragende« å og om, hvor farlig den var. Hvordan det nu var: ofte løb jeg gennem det høje græs med de tusind blomster: den gule ranunkel, den lyserøde trevlekrone, engnellikerod, blæresmelde og dybt nede gøgeurten. (»Engens blomster i morgenluft« – »Som blomsterne blunde i enge«).

Ikke langt derfra, imellem to banker, kørte toget frem og forsvandt over Andst bro. Jeg hørte det komme: der er det! Gid jeg sad i toget! Det var på strækningen mellem Vejen og Andst.

Vi kørte på hølæsset hjem – med de gungrende hjul langt nede under høet. Karlene sled i høhøstens tid – det kunne ske, at læsset væltede ved opkørslen fra engen, den tidligere skrænt ned til søen, (hvor der også senere blev fundet flintestensredskaber). Eller høet gled ud og ned i vejgrøften. »Ja, det kan ske for enhver!«, sagde den karl, som havde læsset, og som blev drillt. Engbunden var blød. De tunge føløg, som var forspændt vognen, kunne synke i – til livet med alle fire ben – råk og uro, hø foran til støtte for de arbejdende forben, bare ikke vognstjærten knækker over! – Det gik altid godt. Læssetræet slæbte bagefter fra høstak til høstak; jeg stod på det og kørte med – holdende balancen med riven, som jeg skulle rive op med, hvor stakken havde stået. Jeg må vel have været en 10-12 år dengang.

Midt på gårdspladsen stod kastanietræet på plænen, der lå karlene om sommeren i middagsstunden, og der lappede og smurte de cykler, som de også kunne finde på at skille ad i alle enkeltheder og rense og pudse – til min forundring! – Foran stuehuset var der stenbro. Der groede græs mellem stenene, og det skulle helst luges bort, et nedrigt og ensformigt arbejde, som det hændte, at vi børn blev sat til. Hvis vi blev urimelige eller skændtes, sagde mor: »I kan gå ud og luge i æ goer!« Så

måtte vi ud med en sæk til knæene og en gammel kniv. Det var det værste, vi vidste.

Mod nord var baggården med pumpe og bryggerset. Der var vognport, grisesti, hønsehus, tørvehus og W.C. – alle med dør til baggården.

I nordlængen var hestestald og ved den karlekammer med senge, bord og skabe, hvidkalkede vægge og trægulv – ja, altså gulv af træ. Det var altsammen tarveligt; men i andre egne af landet kunne man se gulv med stenbro og høre om både mus og rotter, der hærgede det tilsvarende rum. Gårdens mange vilde katte, som vi ikke kunne komme i nærheden af, har nok holdt dem godt i ave. Udgangsdøren var til selve hestestalden. Om natten hørtes, også i stuehuset, hestens stampen i båsene.

I den samme længe fandtes kostalden, også rummelig med fodergang i midten. Halm til strøelse blev upraktisk slæbt tværs over gårdspladsen fra laden.

Mod øst, ud til vejen, var store træer, ahorn og ask, på begge sider af indkørslen – og høj tjørnehæk. Inde fra stuerne kunne vi ved vintertid se ud under disse træer til de åbne marker. Langt ovre lå Kommunegården for Andst og (i sin tid Gjesten) sogn. Der boede de ensomme gamle og yngre hjælpeløse, som var »på sognet«. I det store stuehus gik de rundt i de mange hvidkalkede gange og rum, arbejdede og hjalp til, som de nu kunne, og spiste den tarvelige mad ved lange borde uden dug, siddende på bænke uden rygstød. Nogle gik langsomt, med stok, rundt hist og her ved gårdens udhuse; eller stod alene ude på vejen og stirrede: I eftermiddag kommer måske nogen gående eller kørende forbi! Juleaftensdag samledes alle i den store forsamlingsstue. Så kom sognepræsten fra den nærliggende Andst præstegård, og holdt juletale. Maleren Jens Birkholm (Fynboerne) har malet sådanne skikkelser og interiører meget levende og ægte.

Imod syd lå ladelængen med de to store buede porte til gården, stråtag, møntørv og den omtalte storkerede. Måren boede i taget og lavede huller i det. Laden havde lergulv, stampet ler som opblødtes i regnvejr i åbningen, når porten stod åben i tærsketiden. Jeg husker, at der blev tærsket med plejl. Ja, de slog med plejlen ned i de tørre rugneg, så kernerne

sprang og lidt af dem udenfor porten, hvor spurvene sad. Som i Grundtvigs rørende vers, »Jyllands Pris« (1815):

»Og aldrig har jeg hørt det før,
og heller aldrig siden,
hvor mindelig for Ladedør
kan kvidre Finke liden,
når Jydesvenden, som jeg så,
et lille Korn til Fugle små
om Vinterdag udskifter«.

Senere kom tærskværket til med hestegang i gården, som holdt maskineriet i laden igang. En hest var spændt for og en karl drev det rundt. – Rundt og rundt gik det, ensformigt den lange mørke vinterdag. I regnvejr havde han en sæk over hovedet, flækket op i den ene side.

På gårdspladsen færdedes alle dagen igennem på kryds og tværs. Karlene kom om morgenen ud fra hestestalden med hver sit spand; de slæbte sommetider på hammelstok til roevogne eller drog ud i marken til plov og harve. Der kom også om sommeren alle køerne ude fra græsmarken, en stor flok, fire i hver række, til vandtruget ved pumpen. De blev løsnet af deres tøj, en for en, drak og løb selv ind på deres plads i kostalden. På lune og stille sommeraftener sad pigerne og malkede for åben dør. De havde hovedet ind mod koen og malkede den hvide stråle i spanden, mens de sang »Hjalmar og Hulda«, »Edelweiss« eller »I en sal på hospitalet, hvor de hvide senge stå, lå en lille brystsvag pige« – I middagsstunden om sommeren lå karlene på græsplænen under kastanietræet og hvilede sig, før det gik løs igen. Søndag formiddag pudse de cykler derude, og vi så dem køre rundt om træet bagefter, ja, Aage Carlsen tog sidefjælene af en »kasvogn«, satte dem op til hver ende af vognen og dannede på denne måde en høj bro og den cyklede han så op over. Alle beundrede det livsfarlige cirkusnummer. Aage rejste senere til Australien og levede der resten af sit liv. Engang var jeg med ham hjemme – i Lindknud kro. (Jeg har nok været ca. 10 år). I mørkningen cyklede vi hjemad og kom til Vejen Bykro undervejs. Derindefra lød dans og musik. »Du kan sagtens køre det sidste stykke vej

alene, Friis!« sagde Aage. »Ja, ja, det går nemt«, – og Aage forsvandt ind gennem Vejen Bykros åbne hoveddør.

På gårdspladsen hvirvlede sneen rundt. Den kom fra øst ind gennem gårdsledet og lagde sig i en stor drive hen foran stuehusvinduerne.

Men om sommeren skinnede solen ned på gårdspladsen over ladetagets strå. Kastanien blomstrede. Alle færdedes ud og ind ad gårdsledet under de store træer. Hver dag kom postbud Eriksen vandrende helt fra Vejen, 4-5 km, med den store lædertaske stukket med repssyning: Vejen-Gamst. De allersidste begivenheder meddelte han selv mundtligt, så snart han var indenfor døren, f.eks. i 1913: »Kong Georg af Grækenland er blevet skudt i Saloniki!« Kongen var jo Kristian den 9.'s søn og kendt af alle. »Kolding Folkeblad« kom frem af tasken, og – »Familie Journalen« blev engang trukket frem af tasken og med en stor gestus rakt frem over hovedet på os andre til min lillesøster bagved, som for sine egne spareskillinger havde bestilt dette interessante skrift. (Hele sider var der med spændende seriebilleder, små kvadrater med tekst under). Eriksen nåede altid ud til os ved middagstid. Hans yndlingsret var hvidkålssuppe, og den spiste han hos os siddende ved den nederste ende af bordet i dagligstuen, alene, når alle var gået ud, og kun det store saltkar var tilbage på bordet. Så vandrede han ud på sidste etape over markerne til »Fattiggaarden«.

Gennem gårdsledet kom en omvandrende såkaldt bissekrammer med en stor trækasse på ryggen. Kassen havde hængsler midt på; den blev åbnet på det store bord i dagligstuen. Snart flød det overalt med bånd og bændler og strikkepinde. Gårdens folk strømmede til. – »De røde bånd var skønne, som du engang mig gav!« – Uldkrammeren kom med sine solide ting, vævet og strikket, ret og vrang. Og slagteren holdt for med sin vogn foran hoveddøren og solgte kød med bismær i hånd.

Fiskemanden på samme måde. – Og hvem kommer nu der? Pottemanden! Langsomt drejede vognen ind på pladsen om kastanietræet og hen til stuehuset. Hesten stod stille og ludede med hovedet. Langsomt gik det. Potterne måtte jo ikke gå i stykker. Der lå de sorte jdepotter i halm bagi. De billigste

kostede 10 øre. Således kan jeg lige huske dem. Det må have været lige før 1900. Min mor sagde: »Se, hvor langsomt han kører, man skulle tro, han kørte med potter«, hvis hun inde i stuen så en langsom vogn ude på vejen.

Hele året rundt, af og til, drejede hestevogne ind ad gårdsledet og rundede plænen med besøgende fra den store grundtvigsk- og højskoleprægede familie. Absolut ingen havde præg af Indre Mission. Alle i familien boede på gårde rundt om, således at de kunne spænde et par heste for og køre i besøg hos slægtens medlemmer i løbet af en times tid. De kom dog altid efter indbydelse, måske hos os lige med undtagelse af farbror Jørgen og moster Maren fra Gjesten. Siddende i agestolen ved siden af hinanden med den lille gule hest spændt for, kunne de en sommerdag dukke op under træerne i gårdsledet og vi børn løb til; der var tit en bunke pærer fra de to store træer i »Skovsmindes« have til os. – Ved de større sammenkomster, f.eks. til mors fødselsdag den 12. juni, kørte vognene ved tretiden hen foran hoveddøren; en karl tog hestene og førte dem i stald og satte bagefter vognene i række langs laden. Mændene hængte overtøjet i gangen og kvinderne gik straks i soveværelset, hvor deres sjaler, havelock og hatte blev lagt på de hvide hæklede sengetæpper.

Snart sad de allesammen ved kaffebordet. Sølvkagefadet på fod og med serviet gik rundt, fyldt med butterdejskringler, som ordentlig havde løftet sig. Mændene, morbrødrene, alle hestekendere, var bagefter ude på gårdspladsen, hvor de så heste an, som blev travet for dem. – »Ja, ja – pæn lige ryg – men noget mere i krydset kunne den nu godt have« o.s.v. – lød det. Jeg hørte til i baggrunden, havde ingen forstand på heste og følte mig tit ganske beskæmmet på grund af min uvidenhed. Den ene krikke kunne vel være lige så god som den anden. Skønt født ind i »landbruget« havde jeg dog intet begreb derom – men tie stille derom kunne jeg. Så vandrede de hen til den nære grønne frodige havremark, den »rene« roemark, ren og fri for ukrudt nemlig. Det var længe før spøjtningen tog fart. Ad den støvede vej gik de tilbage til gården i vejkanten med vejbred og potentil og med blå klokke og gul snerre på det lave dige langs marken.

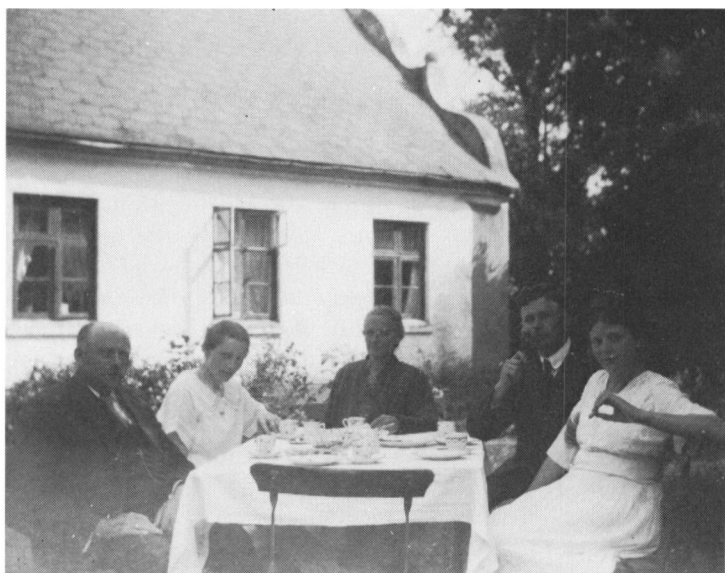

Fig. 3. Eftermiddagskaffe i Rugholms have. Efter gl. fotografi. Friis Legardt Skov.

Solen skinnede nu ind mellem træerne i haven fra vest og flimrede i stuerne og i køkkenet, hvor man holdt øje med bradepanden i ovnen. Når den blev trukket ud, så man den fuld af ribbenssteg. Alle spiste ved det udtrukne spisebord i lillestuen – på det gamle svenske spisestel, som i dagens anledning marcherede op. Samtalen var livlig. »Javist så«, sagde den ene morbror: I gamle dage snakkede de om politik i familien – om Estrup, Hørup og C. Berg. Enige var de ikke. Bølgerne gik højt. Konerne kunne sidde og smågræde på hjemvejen i den bagerste agestol – at dog også hvert familiebesøg skulle ødelægges af »det politik«.

Morbror Jørgen (Legardt) fortalte morsomt om de forrige tider. Selv havde han derhjemme J. P. Jacobsens portræt på væggen og Brandes og Henrik Pontoppidan i boghylden og selvfølgelig var det en sjældenhed i de tider og i de kredse at have sådanne folk om sig. De gamle i slægten kunne komme

med nogle hvasse bemærkninger om Jørgen Legardt og hans »fritænkere«. – Omegnens grundtvigske præster blev omtalt med ærbødighed; man drøftede, hvad de havde talt om ved det eller det møde. Efterårsmøderne havde altid stor tilslutning. Ikke mindst de dertil hørende oplæsninger blev påhørt med interesse. Den ironiske tone i »Den lykkelige familie« af H. C. Andersen, som pastor Hedemann fra Kolding nu for nylig havde læst, havde morbror Anders meget nydt.

Hvad missionspræsterne derimod kunne finde på at sige i deres kirker, og ved begravelser, blev gengivet med forargelse, ikke mindst pastor Moe i Skanderup måtte stå for skud. Dog har jeg hørt min nævnte morbror Anders bryde ind og sige: »Jo-o – det kan være rigtig nok, men når vi nu alle her ved, hvordan det i visse egne stod til med svir, drik og kortspil – ja slagsmål – og hvordan det nutildags er helt forsvundet, så kan vi jo da såmænd takke »missionen« for det!« – Skik var det ikke i de kredse at »takke« missionspræster for noget.

Økonomien var i min tid ved at komme i forgrunden som samtalemne. Heste-, svine- og kvægavl – dyrskuer! Præmie-skilte derfra – store bunker af papskjolde hang i trapperummet til loftet. – »Jo«, sagde en, »i gamle dage snakkede de om Grundtvig og Vilhelm Beck – nu omtales Aldrup Munkedal lige så ofte!« (En berømt hingst fra Randerseggen).

Samtalen kunne nu også gå over til at dreje sig om fjerne afdøde slægtninge, ofte nogle sære komiske eller tragi-komiske personer, interessante folk, som læste i »postiller« med høj røst hver søndag, og som »gik« til Kolding for at se Frederik den Syvende og Grevinde Danner komme kørende ind i byen sydfra, og som sang lange brorsonske, pietistiske salmer. De kunne huske ham, der altid sang »Store helgen også haver Adams kød og klæder på« – (Ingen højtid, ingen ære), og de kunne lige mindes Jens, der af familien var sendt til Christiansfeld, opdraget der og konfirmeret på tysk hos Hernnhuterne, hvorledes han som voksen var blevet indkaldt til soldatertjenesten og død 22 år gammel i Nyborg af tyfus. – Om denne sidste havde alle hørt, kun en enkelt havde set ham. Jo, der blev talt – blev talt – om alvorlige og muntre hændelser – og tilhørerne lænede sig tilbage i stolene, røg lidt på cigarerne

og smilede. Vi børn spidsede rigtignok også øren – alle de omtalte var jo »af familien«.

I stuen ved siden af, havestuen, sad bedstemoder og mostrene omkring bordet. Jeg ser dem bedst ved familiebesøg i vinterhalvåret. Da var stuerne i den anledning opvarmede, og fugtighed løb ned ad de oliemalede vægge. Til daglig lå jo ellers stuerne stille hen. Også nu sad mændene i lillestuen og snakken gik som nys beskrevet. Kvinderne sad altid i havestuen om bordet under hængelampen – samtalen gik ikke i stå, men fandt dog heller ikke sted i højlydt munterhed. I baggrunden var de mørkegrønne vintergardiner, med klunker, over de tre vinduer. De var hængt op over de lyse trådgardiner og lå et lille stykke frem på det hvidskurede gulv. Flere af selskabet havde gode sangstemmer, og pludselig kunne en salme eller en højskolesang tone ud fra stuen: »Udrundne er de gamle dage, som floder i det store hav«! eller »Flyv ud mit korn i mulde«. Tonerne lød gennem den åbenstående dør til lillestuen, og samtalen der hos mændene forstummede, og de sang med. Morbror Anders (Legardt) forlængede sin vandring frem og tilbage på gulvet ind i havestuen – og sagde: »Ja, lad os synge de gamle sange fra fædrenes dage«! – »Fra fædrene«, sagde vi efter ham senere hen. En af de unge spillede et lille stykke på klaveret, og moster Marie, som sad der i lænestolen med sorte kniplinger i nakken kunne sige: »Kan du ikke synge og spille: »Og sneen den fæg så vide om jord – og nonnen hun sang – i det hellige kor«. Alle versene igennem, som var i sangen. Nu kom aftenkaffen frem. Alle blev samlede igen om det store bord. Og hvis så morbror Jørgen (Legardt) fik hul på sine egne barndomserindringer om Hans Jokum, en fjern forlængst afdød slægtning, om hvem han kunne fortælle mange komiske – og tragiske – historier – så lo alle højt – og det kunne godt trække lidt ud, før en af mændene sagde til mig: »Friis, vil du sige til en af karlene om at spænde for«. I gangen var den blå ampel tændt med et stearinlys i. Overtøjet, store kørekapper, kom på. Hatte, kåber, sjaler og tørklæder i soveværelset. Vognene kørte frem. Så sad de i agestolene i fåreskinsfodposer og overlæderet blev knappet til. Så kørte de, uden lygter, ud i mørket. – »Farvellets rester tog nattevinden«.

II

Stuehuset lå der, hvidkalket og med blå skifertag, rummeligere end i så mange andre gårde af samme størrelse fra 1870'erne. Fordøren var i midten, altid åben. Gennem lillestuen, som ikke var så helt lille, kom man til storstuen: et stort rum, som hørte til alle gårde fra denne tid: På det hvidskurede gulv fandtes kun to møbler, en gammel kiste med buet låg og beslag, bemalt med rosenkranse, hvori initialer og årstallet 1801 – og et stort rødmalet skab mellem de to døre til gæstekamrene ud mod haven. Jeg har dog også set en tom dobbeltseng i et hjørne. Der sad spillemanden på bundbrædderne, når han leverede musikken til høstgilde-dansen. Med min far ved hånden stående på trappestenen så vi ham komme ved kastanietræet med sin sorte kasse, som jeg mærkelig nok var bange for. Fra storstuen kunne man gå ind i havestuen, husets smukkeste rum: hvidskuret gulv, æblegrønne vægge, alle døre med to nuancer i grønt og alle listerne forgyldte. I loftet en dobbeltstreg rundt med hjørnedekoration i lyse- og mørkebrune farver. 90'ernes ikke meget stilfulde møbler med grønt plys. Sofa på tværs over et hjørne med et appelsintræ bagved og på væggen en radering af Sigvard Hansen 1894, vinterbillede med store nøgne træer, is, sne og sorte krager. Alle vinterland skaber i mit lange liv har jeg set »i det billede«. Det kendte billede af Kaulbach: H. C. Andersens »Engelen« hang der også. Og »Grundtvig« selvfølgelig: Marstrands billede i smuk håndskåret ramme. Den store, runde, sorte jernovn med håndtag af porcelæn stod i et hjørne. Og mors kommode i lyst træ var der, med broderet hvidt tæppe på og de forgyldte porcelænstræsko fra dyrskuet i Randers. Fra den mørke storstue mod øst kommer jeg en solbeskinnet eftermiddag ind i den fra vest oplyste havestue, med strålende gyldengrønt solskin fra haven. Med forsigtighed trækker jeg den øverste skuffe ud på kommoden – der dufter af Eau de Cologne, og der er den gamle grønne glaskugle fra mors barndom i Bække, og den gamle sølvæske med neg og segl udenpå og lugtesvamp indeni!

Ved siden af er soveværelset med senge, chatol og den allerede omtalte høje etageovn. En slags »tapetdør« førte ind

under loftstrappen, til »musekammeret« med småkagekasser og saftflasker.

Haven lå grøn og dejlig mod vest. Forneden voksede august-æbletræet, hvis æbler højt oppe lyste i morgensolen. Johanne og jeg løb om kap for at samle op. Hvad der var falden ned om natten, måtte vi tage. Hvem kom først? Vi løb, så ribsbuskene svajede efter os. Til den 12. juni blomstrede rødtjørnen midt på plænen, så den gav genskær ind på væggen i det blå kammer ud mod haven. Vi børn legede i hele vor barndom i haven og i den omgivende plantage af løvtræer, især ahorn og ask. Havens gange var gader i en by. Vi ryddede ud mellem plantagens træer – vi »flyttede«, så snart vi var flyttet ind. Jeg byggede huse af løse mursten og lagde jord på, formet som et tag. Jeg stillede »Kolding slotsruin« op i mursten, en massiv bygning og et tårn. Det var så heldigt, at ruinen netop var stillet under det utætte nedløbsrør ved et hjørne af stuehuset. Så kunne jeg stå inde i det lille gæstekammer i fred og ro og nyde synet af vindens og regnens hærgen mod de ærværdige mure, især når tagrenden løb over – og vinden sendte en ordentlig sjat over stenene. Ruinen fik patina. I plantagen blomstrede og duftede natviolen hist og her i den lyse underskov, jeg flyttede nogle af dem ind i min egen have – og forglemmigejer og svaleurt og anniskørvel – de to sidste nede under tjørnehækken. Ved vandets kant i bækken groede kær-forglemmigej og uden for haven mjøduurt og andre vandplanter.

Midt i haven lå »Mange træer«, som vi kaldte en samling sirbuske: spiræa og kvæder med de røde blomster og de gule frugter, som vi troede var giftige og ikke rørte. Guldregnen voksede i alle fire hjørner, store træer. Blodbøgen var da rød i forsommeren; allerførst blomstrede de røde juleroser, eller næsten grønne var de. I gangene, som slyngede sig rundt i hele haven, gik vi »Gående Enke«, når vi havde fødselsdag og skolekammerater på besøg. Solen gik ned og skinnede med røde stråler ind mellem stammerne. Bogfinkerne frembragte dagen igennem virkelig »fuglekoret i mark og lund«. Om natten, når et tordennejr trak op, var vi alle oppe og sad stille på hver sin stol i sovekammeret ved fodenden af sengene, mens det lynede,

og vi ventede på regnen. Så, »i haven styrted regnen ned i strømme«, læste vi senere hos Chr. Winther. Ja, netop sådan, vi hørte vandet falde på bladhanget i den stille nat. Bagefter gik jeg med far ud på vejen, og vi så mere end en gang et lysskær mod skyerne fra en ildebrand, op efter Gjesten, Veerst eller Ravnholt til.

I en af skufferne i kommoden i havestuen lå nederst nogle hvide hæfter med begravelsessalmer, som man almindeligvis så dem på denne tid. Deriblandt også et hæfte med salmerne fra min faders begravelse, hin sørgelige begivenhed, som vi ofte i samtale og erindring kom tilbage til. Den 11. januar 1902 døde min far knap 32 år gammel – på Kolding Sygehus af blindtarmsbetændelse, der blev konstateret alt for sent. For sent var det med en operation efter en over 20 km lang køretur med hest og vogn fra Gamst til Kolding. Jeg var et par måneder forud fyldt 5 år, mine tre søstre alle yngre. Kun få indtryk fra denne tid har fæstnet sig i erindringen. Dog husker jeg den lige overståede juleaften 1901 – ved det tændte juletræ i dagligstuen: Far rakte mig min julegave. Jeg pakkede ud og fik »Grimms Eventyr« i hænderne, en stor udgave med de berømte tyske tegninger. Far har vel tænkt, at så kunne jeg da se dem, selv om jeg først lidt senere kunne læse eventyrene. Denne bog blev det første bind i min gode og smukke bogsamling, som nu fylder væggen bag mig – i min 83-årige alderdom. Dog hør nu, hvad jeg mere kan huske fra hin fjerne aften i julelysenes skær. I den omtalte pakke lå en bog mere: »Landmandens Almanak« – (indlagt af boghandleren i samme pakke). Far tog efter den, og skønt jeg holdt krampagtigt fat, fik han den jo fra mig. Hverken dengang eller senere fik jeg brug for »Landmandens Almanak«. Billedet udenpå var nu ellers meget »smukt«: En ung landmand iført hvid lærredsjakke og lys stråhat og med merskumspibe stod midt i en bugnende, solbelyst hvedemark.

Et par dage efter fars død stod hans kiste i havestuen, og vi stod omkring den: karle, piger, vi børn og mor – vel for at lægge låget på. Det ser jeg for mig: I den ene hånd holdt han ved kisteranden et par roser indsvøbt i staniol. Fra begravelsesdagen mindes jeg hele gården fyldt med folk, heste og

vogne, før de alle satte sig i bevægelse mod Gjesten kirke. Pastor Richter, Vejen, skal have talt i hjemmet. Jeg husker det ikke, men derimod, at der var tændt to juletræer ved hovedenden af kisten, og at jeg stod ved siden af mor med ryggen mod lillestuedøren, mens vi sang. En dame kom ind og lagde en mærkværdig krans ved kisten: en krans af malet blik, grønne blade og kalaer. I ligtoget til kirken sad jeg mellem farbror Jørgen og moster Maren, og min moster sagde, at når vi kom omkring hjørnet der, så kunne jeg se hele skaren. Det kunne jeg også. Skaren strakte sig så godt som hele vejen fra Gamst til Gjesten. Vi sang de gammelkendte grundtvigske salmer: »En liden stund i rosenlund vi rødmer kun og blegner« – »Skulde jeg dog være bange« – »Han som har hjulpet hidindtil« – og andre – alle præget af det grundtvigske lyssyn, og som følget altså dengang trods sorgen over den unge mands altfor tidlige død dog syntes, de kunne synge ved hans jordefærd. Den sidste sang i hæftet hørte næsten familien til: »Nu mørket bryder på de klare stjerner skinne«. Den havde H. Nutzhorn i Askov digtet – vel også melodien – under hjemkørslen fra Gjesten til Askov over Refsing hede (nu plantage) efter fars søsters jordefærd i 1881, Mette Skov Bundsgårds. Den lille aftensang blev optaget i Nutzhorns egen »Højskolesangbog«, og synges endnu ofte som aftensang ved kirkelige sammenkomster. Det sidste vers lyder således:

»Nu dermed Gud i Vold!
Vi tryggelig skal hvile.
Din Nåde mangefold
ned til os nu skal smile.
– Lad Tro og Håb og Kærlighed
neddale til os med Guds Fred.«

De to sidste linier, omkvædet, blev indhugget på Nutzhorns gravsten på kirkegården i Askov.

Lad denne fordringsløse sang være et sidste »glimt« fra for-dums dage. Alle personerne fra de foregående sider er borte – hver og en. Alle under mulde. »Forbi – forbi – og det bliver alle historier!«

Dog må jeg tilføje til allersidst, at enkelte af de fremdragne optrin stammer fra min stedfaders, Jens Jensens første tid. Han blev hele søskendeflokkens far. Han var meget dygtig og virksom og på Kolding-egnen almindelig kendt under navn af Jensen Rugholm.

Sit liv har han skildret i en bog: »Mit Livs Virke. Erindringer og Tidsbilleder«, 1955.

Früs Legardt Skov, f. 2. november 1896, »Rugholm«, Gamst. Præliminæksamen, Vejen realskole 1913, lærereksamen Silkeborg, 1917, lærer ved Gammelby skole, /Esbjerg, 1925-64. Hjertingvej 56², 6700 Esbjerg. Har tidligere skrevet Erindringer i Fra Ribe Amt 1978, s. 110-125 og Fra Ribe Amt 1979, s. 392-408.